

Pravnik

2011

**Sudska
praksa**

Oršuš protiv Hrvatske: presuda Europskog suda za ljudska prava

1. Uvod

Godine 2010. Veliko vijeće Europskog suda za ljudska prava donijelo je kontroverznu odluku u predmetu Oršuš protiv Hrvatske¹, kojom je izmijenilo dotadašnje stajalište Vijeća istog Suda doneseno 2008. godine. Primjenom načela razmjernosti, Veliko vijeće je utvrdilo da se raspoređivanje učenika romskog podrijetla u isključivo romske razredne odjele može smatrati neizravnom diskriminacijom te je na tužitelja prebacilo teret dokaza o opravdanosti takve mjere. Veliko vijeće je zaključilo kako u spomenutom predmetu Vlada nije uspjela opravdati mjeru nedovoljnim poznavanjem hrvatskog jezika romske djece. Kontroverznu ovog slučaja podupire i činjenica da je presuda donesena s devet glasova za i osam glasova protiv, koji su obrazloženi u zajedničkom djelomično izdvojenom mišljenju osmero sudaca.

2. Postupak pred Velikim vijećem Europskog suda za ljudska prava²

U postupku pred Velikim vijećem, podnositelji zahtjeva su podnijeli prigovor na temelju članka 2. Protokola br. 1³, zasebno i u vezi s člankom 14. Konvencije⁴, tvrdeći da im je zbog činjenice da su raspoređeni u isključivo romske razredne odjele tijekom osnovnoga školovanja povrijeđeno pravo na obrazovanje i da su u tom pogledu bili diskriminirani. Veliko vijeće je smatralo kako se u ovom predmetu prvenstveno postavlja pitanje diskriminacije te da se pitanja koja se odnose na ovaj predmet trebaju ispitati s polazišta članka 14. Konvencije u vezi s člankom 2. Protokola br. 1.⁵

¹ *Oršuš and others v. Croatia*, [GC], app. no. 15766/03.

² Četrnaest podnositelja zahtjeva su 2008. godine, nakon što su svi domaći pravni lijekovi bili iscrpljeni, podnijeli zahtjev protiv Republike Hrvatske Europskom sudu za ljudska prava. Postupak je provodilo Vijeće Suda, koje je iste godine jednoglasno donijelo presudu u kojoj nije utvrdilo povredu članka 2. Protokola br. 1, zasebno ni u vezi s člankom 14. Konvencije. Presudilo je da su podnositelji zahtjeva raspoređeni u isključivo romske razrede zbog nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika, te da je ta mjera bila opravdana. Sud je također smatrao da je došlo do povrede članka 6. stavka 1. Konvencije, u dijelu koji se odnosi na prekomjernu duljinu postupka, osobito pred Ustavnim sudom. Nakon donesene odluke Vijeća, podnositelji zahtjeva su zatražili da se predmet uputi Velikom vijeću, što je Odbor velikog vijeća i prihvatio.

³ Čl. 2. Protokola 1. uz EKLJP (pravo na obrazovanje): „Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.“

⁴ Čl. 14. EKLJP (zabrana diskriminacije): „Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.“

⁵ U vezi s time, Sud je naglasio kako članak 14. u praksi ESLJP nema samostalno značenje, ali ima važnu ulogu zbog toga što nadopunjuje ostale odredbe Konvencije i njenih protokola, jer štiti osobe stavljene u slične situacije od svake diskriminacije u uživanju prava utvrđenih tim ostalim odredbama.

Također, podnositelji zahtjeva su prigovorili da je duljina postupka, a posebno postupka pred Ustavnim sudom, prekoračila razumni rok, pri čemu su se pozvali na primjenu čl. 6. st. 1. Konvencije⁶, s njezina građanskopravnog naslova.

2.1. Arugmenti stranaka u predmetu

U pogledu raspoređivanja podnositelja zahtjeva u posebne razredne odjele, podnositelji zahtjeva su naglasili kako Vlada Republike Hrvatske nije pružila dosljedno i racionalno objašnjenje za formiranje posebnih romskih razreda te da su metode koje su primjenjivale školske vlasti, navodno radi poboljšanja njihovih jezičnih vještina, bile neprimjerene. Prema navodima Vlade, podnositelji zahtjeva bili raspoređeni u posebne romske razrede na temelju njihovog nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika, pri čemu su tvrdili da se takva mjera može smatrati opravdanom uzmemo li u obzir svrhu osnovnog školstva⁷. Naime, prema mišljenju Vlade, svrha osnovnog školstva može se osigurati isključivo u stalnim skupinama učenika približno iste dobi i predznanja, što se nastojalo postići formiranjem takvih razreda. Iz dokumentacije koju je dostavila Vlada također je bilo vidljivo da su svim podnositeljima zahtjeva osigurani dodatni satovi hrvatskoga jezika.

U pogledu različitog nastavnog plana i programa, podnositelji zahtjeva tvrdili su da su u isključivo romskim razrednim odjelima bili podučavani prema nastavnom planu i programu manjeg opsega te su isticali kako se romskoj djeci na taj način uskraćuje pravo na obrazovanje. Vlada je priznala da je moguće da je nastavni plan i program u isključivo romskim razrednim odjelima bio smanjen do 30% u odnosu na redovni plan i program, međutim ustvrdila je kako je to bilo dopušteno prema mjerodavnim domaćim zakonima te da ta mogućnost nije bila rezervirana za isključivo romske razredne odjele, već se primjenjivala u odnosu na sve razredne odjele u osnovnim školama u Hrvatskoj, ovisno o konkretnoj situaciji u dotičnom razrednom odjelu.

Nadalje, podnositelji zahtjeva su tvrdili da nije bilo jasnih, dostupnih i predvidivih postupaka glede raspoređivanja učenika u posebne razredne odjele, bilo nakon upisa ili u naknadnim fazama njihovoga školovanja. Isticali su da testovi koji su se koristili u postupku upisa nisu bili namijenjeni za ocjenu djetetovog znanja hrvatskog jezika, već kao orijentacija za utvrđivanje djetetovog psihofizičkog stanja. Vlada je tvrdila kako su prigodom rasporeda učenika u posebne razrede primjenjivani isti kriteriji i ista pravna osnova u odnosu na sve učenike. Vlada je nadalje istaknula kako su podnositelji zahtjeva bili su podvrgnuti istim testiranjima kao i sva ostala djeca prilikom upisa u osnovnu školu. U pogledu nadzora nad postupkom premještaja, Vlada ističe da je postojao nadzor nad učiteljevim ocjenjivanjem i radom na način da je svaki roditelj imao pravo prigovorom osporiti učiteljevu ocjenu. Osim toga, svaki je učenik imao pravo prigovoriti ocjenama koje je dobio, a imao je pravo i zatražiti da njegovo znanje ispita posebno povjerenstvo. Vlada je istaknula da nikad nije podnesen nijedan prigovor o ocjenjivanju znanja podnositelja zahtjeva ili njihovu rasporedu u isključivo romske razredne odjele. Isto tako, ni njihovi roditelji nikada nisu zatražili premještaj svoje djece u mješoviti razredni odjel.

Zaključno, podnositelji zahtjeva su tvrdili da od strane školskih vlasti nisu poduzete nikakve konkretne mjere za poboljšanje situacije glede neredovitog pohađanja nastave i visoke stope napuštanja školovanja romske djece, osim sankcija upućenih roditeljima i samim učenicima. Vlada je dostavila Sudu školsku dokumentaciju iz koje se moglo

⁶ Čl. 6 st. 1. EKLJP: "Radi utvrđivanja svojih prava i obveza građanske naravi...svatko ima pravo...da sud...u razumnom roku ispita njegov slučaj."

⁷ Prema članku 2. Zakona o osnovnom školstvu, svrha je osnovnog školstva osigurati kontinuirani razvoj učenika kao duhovnog, tjelesnog, moralnog, intelektualnog i društvenog bića u skladu s njegovim sposobnostima i sklonostima.

zaključiti da su škole donosile niz mjera usmjerene na rješavanje problema neredovitog pohađanja nastave romskih učenika te visku stopu odustajanja od osnovnog školovanja. Također, škole su redovito organizirale sastanke razrednih učitelja s roditeljima, pri čemu je Vlada naglasila kako su roditelji u većini slučajeva ignorirali takve pozive.

2.2. Ocjena Suda

Veliko vijeće Europskog suda za ljudska prava naglasilo je kako je prilikom ocjene predmeta bilo potrebno uzeti u obzir specifični položaj romskog stanovništva koje predstavlja ranjivu skupinu u društvu te stoga zahtijeva posebnu zaštitu, uključujući i na području obrazovanja. Osim toga, Sud je zaključio kako ovaj predmet zahtijeva posebnu pozornost i zbog okolnosti da su u vrijeme podnošenja zahtjeva Sudu podnositelji zahtjeva bili maloljetna djeca za koju je pravo na obrazovanje bilo od presudne važnosti.

Okosnicu odlučivanja Velikog vijeća predstavljaju dva pitanja na koja je moralo dati odgovor kako bi utvrdilo središnje pitanje ovog predmeta: jesu li školske vlasti poduzele odgovarajuće mjere kako bi osigurale brzo napredovanje podnositelja zahtjeva u stjecanju odgovarajućeg znanja hrvatskog jezika, te njihovu integraciju u mješovite razredne odjele čim se taj uvjet ostvario?

1. pitanje: Je li postojala razlika u postupanju?

Prvi korak Suda u ocjeni ovog predmeta bio je utvrditi je li postojala razlika u postupanju u odnosu na romsku djecu. Prema sudskoj praksi ESLJP diskriminacija znači različito postupanje prema osobama u usporedivim situacijama, bez objektivnog i razumnog opravdanja.⁸ U vezi s time, Sud je istaknuo kako članak 14. Konvencije ne zabranjuje državi članici da prema određenim skupinama postupa različito kako bi ispravila "činjenične nejednakosti" među njima. Štoviše, naglasio je da države ugovornice uživaju određenu slobodu procjene kad ocjenjuju opravdavaju li razlike u inače sličnim situacijama drugačije postupanje, i ako opravdavaju, do koje mjere. Međutim, Sud ističe kako je potrebno iznijeti vrlo ozbiljne razloge da bi se za određenu razliku u postupanju koja se isključivo temelji na etničkom podrijetlu mogao smatrati da je u skladu s Konvencijom.

Sud je naglasio da se opća politika ili mjera koja je naizgled neutralna, ali ima nerazmjerno štetno djelovanje na osobe ili skupine osoba koje su, raspoznatljive samo prema etničkom kriteriju, može smatrati diskriminirajućom čak i ako nije posebno usmjerena prema toj skupini, osim ako je ta mjera objektivno opravdana legitimnim ciljem i ako su sredstva za postizanje tog cilja primjerena, potrebna i razmjerna. Veliko vijeće je u konkretnom predmetu naglasilo da, iako nije postojala opća politika razdvajanja romske djece u posebne razrede, je razvidno da je takva praksa bila primjenjivana u pojedinim školama u Međimurskoj županiji te je shodno tome, u ovom predmetu, ustanovio postojanje neizravne diskriminacije, odnosno razlike u postupanju u odnosu na romsku djecu. U vezi s time, Sud je naglasio, kad je u pitanju neizravna diskriminacija, da je država dužna dokazati da je ta praksa objektivno opravdana legitimnim ciljem i da su sredstva za postizanje cilja bila primjerena, potrebna i razmjerna.⁹

Sud je, nakon što je utvrdio da je postojala razlika u postupanju, premda neizravna, išao korak dalje kako bi utvrdio je li razlika u postupanju imala objektivno i razumno opravdanje.

⁸ Vidi *Willis v. the United Kingdom*, br. 36042/97, § 48, ECHR 2002-IV te *Okpiz v. Germany*, br. 59140/00, § 33.

⁹ Ako podnositelj zahtjeva podnese *prima facie* dokaz da je djelovanje određene mjere ili prakse diskriminirajuće, teret dokazivanja prenijet će se na tuženu državu koja će tada morati dokazati da razlika u postupanju nije diskriminirajuća.

2. *pitanje: Je li postojalo objektivno i razumno opravdanje države za razliku u postupanju?*

Prema sudskoj praksi Suda, razlika u postupanju je diskriminirajuća ako "nema objektivno i razumno opravdanje", to jest, ako ne teži ostvarenju "legitimnog cilja", te ako ne postoji "razumni odnos razmjernosti" između upotrijebljenih sredstava i cilja kojemu se težilo".¹⁰ Sud smatra da privremeno raspoređivanje djece u posebni razredni odjel na temelju njihovog nedovoljnog poznavanja jezika kao takvo nije automatski protivno članku 14. Konvencije, međutim, da ukoliko takva mjera nesrazmjerno ili čak isključivo pogađa određenu etničku skupinu, tada se trebaju uspostaviti odgovarajuća jamstva da se legitimni cilj tom mjerom djelotvorno ostvaruje.

U pogledu raspoređivanja podnositelja zahtjeva u posebne razrede, Sud je ocijenio da nije postojala jasna i konkretna pravna osnova za raspoređivanje djece koja nisu dovoljno dobro poznavala hrvatski jezik u posebne razredne odjele te da Vlada nije uspjela dokazati da se ta praksa primjenjivala i u odnosu neke druge učenike koji nisu dovoljno dobro poznavali hrvatski jezik, u nekom drugom dijelu Hrvatske. Također, Sud je utvrdio da testiranja provedena radi donošenja odluke o raspoređivanju učenika u isključivo romske razredne odjele nisu bila posebno namijenjena za testiranje znanja hrvatskog jezika kod djece.¹¹ Sud je zaključio da se rješavanju tih poteškoća nije na odgovarajući način pristupilo time što se učenike romskog podrijetla jednostavno rasporedilo u isključivo romski razredni odjel.

Nadalje, u pogledu nastavnog plana i programa, iz dokumentacije koju je Vlada dostavila, Sud je zaključio da su romska djeca pratila nastavu prema prilagođenom planu i programu, koji je mogao biti smanjen i do 30 % u odnosu na standardni program, pri čemu je Sudu ostalo nejasno što je on točno uključivao. Također, Sud je istaknuo da redovni plan i program, koji se podučavao na hrvatskom jeziku, nikako nije mogao zadovoljiti potrebe podnositelja zahtjeva, s obzirom da su oni bili raspoređeni u posebne razredne odjele upravo zbog nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika, jer se nastava i u tim razredima održavala na hrvatskom jeziku. Nadalje, Sud je utvrdio da je država imala obvezu poduzeti odgovarajuće pozitivne mjere kojima bi podnositeljima zahtjeva pomogla u stjecanju potrebnih jezičnih vještina u najkraćem mogućem roku, i to putem posebnih satova hrvatskog jezika, a da je ona to propustila učiniti, već je pribjegla formiranju posebnih razreda za romsku djecu.

Sud je naglasio da se za mjeru raspoređivanja podnositelja zahtjeva u isključivo romske razredne odjele može smatrati da teži legitimnom cilju samo ako ona služi povećanju njihovog znanja hrvatskoga jezika do odgovarajuće razine, te osiguranju njihovog trenutnog premještaja u mješoviti razred nakon toga.¹² Međutim, u tom je pogledu Sud primijetio da nije bio donesen nikakav program rješavanja posebnih potreba romske djece koja nisu imala jezične vještine, s točno utvrđenim vremenskim rokovima za svaku fazu stjecanja potrebnih jezičnih vještina. Sud je istaknuo da Vlada nije dokazala da je sastavljeno i jedno pojedinačno izvješće u odnosu na bilo kojeg podnositelja zahtjeva i njegov napredak u učenju hrvatskoga jezika te zaključio da nije postojao nikakav poseban postupak premještaja i nadzora.

¹⁰ Sud je također naglasio da, ako se razlika u postupanju temelji na rasi, boji kože ili etničkome podrijetlu, pojam objektivnog i razumnog opravdanja mora se tumačiti što je strože moguće.

¹¹ Naime, utvrđeno je da su testiranja podnositelja zahtjeva bila osmišljena za potrebe testiranja općeg psihofizičkog stanja djece, a ne upravo za testiranje njihovoga poznavanja hrvatskoga jezika.

¹² Sud se poziva na Mišljenje o Hrvatskoj koje je donio Savjetodavni odbor za Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina 1. listopada 2004., prema kojemu se "učenici [se] ne bi smjeli raspoređivati u takve posebne razredne odjele na temelju svoje pripadnosti nacionalnoj manjini, već na temelju vještina i potreba dotičnih pojedinaca, a ako se takvo raspoređivanje pokaže nužnim, to bi trebalo biti samo na ograničeno razdoblje"

Nadalje, Sud je smatrao da, iako Vlada ne može biti jedina odgovorna za neredovito pohađanje nastave romske djece i visoku stopu napuštanja školovanja kod te djece, ona nije poduzela provedbu pozitivnih mjera radi podizanja svijesti o važnosti obrazovanja među romskom populacijom, te dodatne korake, kao što je aktivno i strukturirano uključivanje nadležnih socijalnih službi.¹³

U okolnostima ovoga predmeta, Sud je smatrao da roditelji romske djece, koji su bili pripadnici jedne zajednice u nepovoljnom položaju i često slabo obrazovani, nisu bili sposobni procijeniti sve aspekte situacije i posljedice davanja pristanka te se u tom kontekstu treba promatrati propust roditelja podnositelja zahtjeva u ovome predmetu da podnesu prigovor na raspoređivanje svoje djece u isključivo romske razredne odjele, te da zatraže njihov premještaj u mješovite razredne odjele.

Zaključno, Sud je utvrdio da činjenice ovoga predmeta ukazuju na to da način školovanja romske djece nisu u dovoljnoj mjeri pratila jamstva koja bi osigurala da će, u ostvarivanju svoje slobode procjene na području obrazovanja, država u dovoljnoj mjeri uzeti u obzir njihove posebne potrebe koje su imali kao pripadnici skupine u nepovoljnom položaju. Također, Sud je smatrao kako u relevantno vrijeme nisu postojala odgovarajuća jamstva koja su mogla osigurati da se postigne i održi razuman odnos razmjernosti između upotrijebljenih sredstava i legitimnog cilja kojemu se težilo. Iz toga slijedi da raspoređivanje podnositelja zahtjeva u isključivo romske razredne odjele u određenim razdobljima tijekom njihovoga osnovnog obrazovanja nije imalo objektivno i razumno opravdanje. Iz navedenih razloga, Sud je utvrdio da je u ovome predmetu došlo do povrede članka 14. Konvencije u vezi s člankom 2. Protokola br. 1.

Također, u pogledu prigovora podnositelja zahtjeva da je duljina postupka prekoračila razumni rok, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 6. stavka 1. Konvencije zbog duljine postupka pred Ustavnim sudom.

2.3. Zajedničko djelomično izdvojeno mišljenje

Osmero sudaca nije se složilo s odlukom Velikog vijeća te su svoje stajalište iznijeli u zajedničkom djelomično izdvojenom mišljenju. Suci u mišljenju potvrđuju da se u ovom predmetu radi o neizravnoj diskriminaciji, međutim smatraju kako nije dokazano da se navodno različito postupanje prema podnositeljima zahtjeva temeljilo na njihovom etničkom podrijetlu ili bilo kojoj drugoj "sumnjivoj" osnovi, već isključivo na njihovom nedovoljnom poznavanju jezika, to jest, na pedagoškoj osnovi.

Suci su istaknuli kako u ovome predmetu nije dokazano da su podnositelji zahtjeva, time što su tijekom svoga osnovnog obrazovanja raspoređeni u isključivo romske razrede, bili stavljeni u posebno nepovoljan položaj u odnosu na ostale učenike¹⁴ te da su u ovom predmetu zanemareni kriteriji koje je sam Sud prethodno razvio u odnosu na pravo na obrazovanje na temelju članka 2. Protokola br. 1 uz Konvenciju.¹⁵

¹³ U ovom predmetu, centar za socijalnu skrb bio je obaviješten o neredovitom pohađanju nastave samo jednog podnositelja zahtjeva.

¹⁴ Sud je utvrdio da sve svjedodžbe o završetku osnovnog obrazovanja imaju isti status kad je riječ o mogućnosti upisa u srednje škole ili pronalazjenja zaposlenja. To znači da činjenica da su podnositelji zahtjeva pohađali isključivo romske razredne odjele sama po sebi ni na koji način nije mogla otežavati niti dovoditi u pitanje njihove izgledu u pogledu daljnega obrazovanja te da svi oni koji završe osnovnu školu imaju iste mogućnosti ubirati koristi od svoga obrazovanja.

¹⁵ Sud je u svojoj praksi tumačio pravo na obrazovanje na način kako je to utvrđeno u prvoj rečenici članka 2. Protokola br. 1., dakle da svima pod jurisdikcijom ugovornih stranaka jamči "pravo pristupa obrazovnim ustanovama koje u danome trenutku postoje", ali da bi to pravo "bilo djelotvorno, uz to je, *inter alia*, potrebno da pojedinac-korisnik ima mogućnost ubirati koristi od obrazovanja koje je pohađao, to jest, da ima pravo da mu se, u skladu s pravilima koja su na snazi u svakoj državi i u odgovarajućem obliku, službeno priznaju studiji koje

Naglasili su da u ovom predmetu nije riječ o položaju manjine općenito, već o konkretnom pitanju obrazovne prakse u dvije škole u odnosu na manjinu koja nedovoljno poznaje jezik nastave te o mjerama koje su domaće vlasti poduzele radi rješavanja te situacije. U vezi s time, naglasili su kako podnositeljima zahtjeva ni u jednom trenutku nije bilo uskraćeno pravo pohađanja škole i obrazovanja. Istaknuli su također da, iako se prihvaća da je obrazovanje putem integracije nedvojbeno veoma važan pojam, ipak je potrebno primijetiti da ne postoje opće preporuke o najboljoj praksi u takvoj situaciji, te da države moraju iskoristiti svoju slobodu procjene u rješavanju tako važnih i konkretnih problema na licu mjesta, jer tu zadaću najbolje mogu obaviti upravo one.

Suci su zaključno istaknuli kako je ovaj predmet poslužio Sudu za daljnje razvijanje pojma neizravne diskriminacije te da je kao posljedica toga, ovo na određeni način postala presuda o posebnom položaju romskog stanovništva općenito, a ne presuda koja se temelji na činjenicama predmeta, jer su fokus i opseg predmeta izmijenjeni i protumačeni izvan okvira zahtjeva kojeg su sami podnositelji zahtjeva postavili pred Sudom.

3. Izvršenje presude

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa u povodu ove presude donijelo je šest mjera za izvršenje presude koje su usklađene s temeljnim strategijskim dokumentima Vlade Republike Hrvatske: Nacionalnim programom za Rome i Akcijskim planom Desetljeća za uključivanje Roma 2005.-2015.¹⁶

4. Zaključna napomena

Potrebno je uočiti da ova odluka predstavlja novi smjer razvoja antidiskriminacijskog prava Vijeća Europe. Primjećuje se da Sud nastavlja s primjenom proširenog koncepta diskriminacije te razvojem pojma neizravne diskriminacije, postavljenog 2007. u presudi D.H. protiv Češke.¹⁷ Preostaje vidjeti na koji će način države reagirati na tako snažnu anti-diskriminacijsku politiku Vijeća Europe i hoće li Europski sud ostati dosljedan dosadašnjoj praksi, koju je razvijao unatoč burnim reakcijama država članica, a uz vrlo dobro obrazložena izdvojena mišljenja pojedinih sudaca¹⁸.

je završio" (vidi Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium" (merits), 23. srpnja 1968., str. 30-32, §§ 3-5, Series A no. 6; *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, 7. prosinca 1976., § 52, Series A no. 23; te *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], br. 44774/98, § 152, ECHR 2005-XI).

¹⁶ Mjera 1.: Poboljšanja zakonodavnog okvira koji se odnosi na učenike pripadnike romske populacije; Mjera 2.: Kreiranje modela obrazovanja djece/učenika pripadnika romske nacionalne manjine radi uspješnog učenja hrvatskog jezika, školske i izvanškolske socijalizacije i integracije; Mjera 3.: Vanjsko vrednovanje odgoja i obrazovanja Roma; Mjera 4.: Uključivanje posrednih i neposrednih čimbenika u odgoj i obrazovanje djece/učenika pripadnika romske populacije; Mjera 5.: Razvoj infrastrukture potrebne za efikasno obrazovanje, odrastanje i socijalizaciju djece/učenika pripadnika romske populacije; Mjera 6.: Provedba Nacionalnog programa za Rome i Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma 2005.-2015. Podatci dostupni na mrežnim stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=10635&sec=3156>

¹⁷ *D.H. v. the Czech Republic*, [GC], app.no. 57325/00.

¹⁸ U predmetu D.H protiv Češke presuđeno je s trinaest glasova za i četiri protiv, koji su obrazloženi u izdvojenom mišljenju, a u predmetu Oršuš protiv Hrvatske presuđeno je s devet glasova za i osam protiv, koji su obrazloženi u zajedničkom djelomičnom izdvojenom mišljenju.